

Láttam aztán a Földet gömbbel
 befelé fordultan, benne a házak
 gépek és üvegházi emberzsengék zárva.
 S láttam távolabbról, hogy városom
 fejfel és testtel lefelé lóg a füstbe.

1.7.1. A fölütés környezetrajza tragikus-groteszk láttelet: az egyik oldalon „leromlott városok”, „vörös faltörmelék”, a másikon „a megdermedt ítélet”. A versmagatartást az emberi erőfeszítések hiábavalóságának fölismerése, bizonyossága formálja egyfelől szemlélődővé, másfelől ironikussá. Az értékek jóvátehetetlenül elkeveredtek a hitványsággal: „Ami megesett és ami / lehetett volna, egyként laza felhőbe / párolgott össze”. Visszavonhatatlan, végérvényes értékromlás, -veszteség. Ilyesféle gondolatok fejeződnek ki az *Események* című vers következő két sorában: „Ahogy megeshetett, / másképpen is lehet” (37), vagy a *Miniben*: „Mintha megesett volna; mint, ahogy” (50). Az emberi méltóság sem több mint „karóra / akasztott lukas ünneplő öltözék”. A madárijesztő ennek az értékhiányos létállapotnak a metaforája. Akár a *Bohóc* (Nagy Lászlónak a festményhez írt, azonos című versével együtt lásd az 1. fejezetben a 2.7. alatt). Éppen csak a visszajáról. A többi káprázat, csalóka fénytörés, semmiség. A záró sorok párhuzamba állíthatók a *Töredék* című költemény kódjával: „Az udvarról fordított / udvarnak látom az eget.” (54.)

1.7.2. A vizuális összetevőt képező figura nem kifejezett keljfeljancsi. De azért talpra állhat. Ha a nyitott könyvet akár balra, akár jobbra 180 fokkal elforgatod. Igaz, akkor meg az írás nem stimmel...

2. Szöveg meg kép

A jelen szövegminta-vételben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok másik altípusa PETŐFI elméleti keretében közel áll a (3) / 'Vb + Kp' altípushoz (lásd a Bevezetésben az 1. táblázat nyolcadik sorát), melynek jellemzői a következők (PETŐFI: 2001. 64):

Adva van egy v e r b á l i s vehikulum, valamint képek (képvehikulumok) egy tetszőleges halmaza. Egy komplex vehikulum létrehozója mindkettőt interpretálja, és egy olyan ['Vb+Kp' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a képek (képvehikulumok) halmazából a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján választja ki, és azt (vagy annak reprodukcióját) a kiindulásul adott verbális vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül történhet.

Az így definiált altípus és az új csoport rokonsága elég nagyfokú, az eltérés lényegében annyi, hogy mind a verbális, mind a vizuális vehikulum alkotója ugyanaz a személy. A definíció ezzel kapcsolatban ugyan nem foglal állást, a szemléltető példák azonban különböző alkotóktól származnak. Ez alosztályképző tényező lehetne, ám rendszerint, azt hiszem, nem volna gazdaságos két alosztályt tétélezni a típuson belül. (Vö. a 8. fejezet 3.1. pontjával is.)

2.1. Jelet hagyni

Kondor Béla *Jelet hagyni* című posztumusz kötete 1974-ben jelent meg. A látványosabb kiállítású könyv anyagát már nem Kondor válogatta (vö. NÉMETH: 1976. 5), hanem GYÖRI JÁNOS. Több, mint 100 verset és hat reprodukciót tartalmaz. Borítóját a *Két fohász* című költemény illusztrációja díszíti (még a *Boldogságtöredékből*). Mottója ez: „Az én életem bizonyosan furcsa, de tudom, hogy csak az elhalálozottak törvényeit szabad kimondani. Immár kegyetlenül fanyar öröm ez, nem jutalom – szinte nyugalom.”

GYÖRI JÁNOSTól tudjuk, hogy a kötetet Kondor szerette volna illusztrálni. „Úgy képzelte, hogy a következő kötetében nem a korrektúralapok üres helyeit »rajzolja tele« – írja GYÖRI –, hanem (...) minden verset színes képpel illusztrál (...) De (...) végigírásához és illusztrálásához beteljesedő sorsa nem hagyott elegendő időt” (GYÖRI: 1987. 270).

A könyv rendelkezésemre álló közkönyvtári példányából csupán két komplex vehikulumot emelek ki, e helyütt lényegében interpretatív kommentárok nélkül.

2.1.1. Tél

A *Tél* című költeményhez (64) a 11. ábrán látható festmény társul.

A kommunikátum verbális összetevője a következő:

Tél

A szeleburdi szél fölnyalja
a háztetők fényes vizeit.
A tél közelít.

Lent a pincében rakás fa lapít.
A tulaj kezében fekete cső.
Családja hat
felesége három volna
s gyereke huszonkettő.
Ezért az olcsó hasábokat
permettel buzgón locsolja.

A szeleburdi szél fölnyalja
a háztetők csillogó fényeit.
Csak az esők alja
maradt, megdermedt iszap.
A hófehér tél közelít.

A 11. ábra a közkönyvtári kötet két oldalát mutatja. Balról a vers, jobbról a kép, mindkét lapon egy korábbi kölcsönző halvány, ceruzás feljegyzései, összefogott, szép, de nehezen olvasható kézírással. (A kép alatt elmosódó észrevételeit áthelyeztem a versszöveg oldalára.) Az apró betűk írójától elnézést kérek, értékes széljegyzeteit ismeretlenül megköszönni nem tudom, de velük visszaélni sem szándékozom. Amikor e helyütt idézőjelek közt más betűtípussal, kurzív szedéssel dokumentálom őket, mindössze azt

szeretném szemléltetni, hogy mennyi nehézséget okoz már a kép recepciója is. Nos, a festmény lapján a következők állnak egymás alatti sorokban: „*felsejlő szoknya, (?) v. ördögfej*”, „*glória a test nélküli fej fölött*”, „*természetellenes a távolságuk, de mivel a felsőtest egyáltalán nem festetett meg, így nem tudni: nincs már, vagy csak nem látszik; síkban minden*”.

„*felsejlő szoknya, (?) v. ördögfej*”,
„*glória a test nélküli fej fölött*”,
„*természetellenes a távolságuk, de mivel a felsőtest egyáltalán nem festetett meg, így nem tudni: nincs már, vagy csak nem látszik; síkban minden*”.

11. ábra

Ezek az értelmezési kísérletek azt (is) mutatják, hogy mennyire erősek az interpretatív késztetéseink, elkötelezettségeink akkor is, ha motiválható összefüggéseket egykönnyen nem is találni a vizuális és a verbális összetevő között.

2.1.2. Megittam az életem felit...

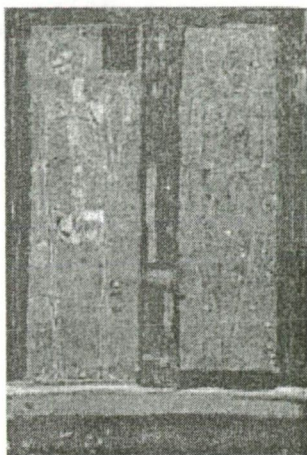
A *Megittam az életem felit...* című verset (120) a 12. ábrán látható festmény illusztrálja. A kommunikátum verbális összetevője ez:

Megittam az életem felit...

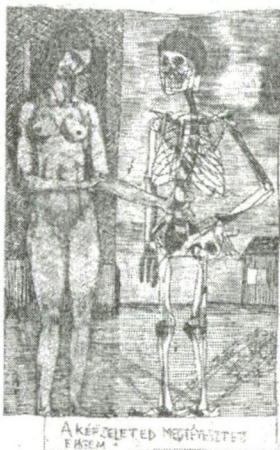
Megittam az életem felit
a másik fele az értelme volt
mind az egésznek, volt.
Rá még azt is elittam-ettem.

Lehet sokmindent tenni hozzá.
Borotválkozni, fogat kefélni
politizálni egy érdekes színben
farkasfogakat növesztetni báránybőrben
szent disznóságokat követni el
amikor mindenki odanéz.

Most hölgyben mosakodom; hiába.

12. ábra

13. ábra

A 12. ábrán balról egy csontváz karcolódik a képre, föltartott bal kezében virág, fölötté fekete ablak, jobbról egy megejtően szépséges leányakt, zárt térben, egymástól elfordulva néznek befelé a szélek iránt. Az „ablak” gyakori motívuma poézisének is, például: „nincs többé ablak” (*Egy boldogságtöredék*, KONDOR: 1971. 7), „Van egy nagyon sötét szobám is / ablaka alig-alig” (*Bérlház*, KONDOR: 1971. 87). (Az 'ablak'-motívummal kapcsolatban lásd VARGA: 2000. 81.) Mi más maradna a halál árnyékában, mint a távoli 'asszonyi táj'? Az illusztráció mintha a Blake-sorozat egyik 1962-ben készült darabjának ikerképe lenne (lásd a 13. ábrán).

A 13. ábrán látható „A képzeleted megtévesztett engem” című alkotás (a kép forrása KONDOR: 1987. 127) lényegében a két figura elhelyezésében és ’kapcsolatában’ különbözik a *Megittam az életem felit...* illusztrációjától.

2.2. Angyal a város felett

Kondor Béla verseinek gyűjteménye, az *Angyal a város felett* 1987-ben jelent meg, ugyancsak GYÖRI JÁNOS gondozásában. A *Boldogságtöredék* és a *Jelet hagyni* verbális anyagán kívül egy új ciklust is tartalmaz, amely az *Írás a falon* címet viseli. Az első és a második kötet után ugyanis „még mindig maradt annyi kiadatlan anyag, hogy a kézirat-hagyatékban talált versekkel kiegészítve, a *Boldogságtöredék* terjedelmét megközelítő új ciklust lehessen belőle összeállítani” (GYÖRI: 1987. 270). A gyűjteményes kötet számos fekete-fehér és színes reprodukciót is tartalmaz, az így felépített kommunikátumok azonban a 2.1. alatt bemutatottakhoz viszonyítva nem hordoznak új(abb) tipológiai karaktereket.

3. Verbo-vizuális reprezentációk

A mintavétel tanulságait nagyjából így lehetne összegezni. A kiválasztott komplex kommunikátumok verbális és képi komponense között többnyire szorosabb, motiválhatóbb és mélyebb összefüggések mutathatók ki, mint az illusztrált irodalmi szövegek rokon altípusában általában. Az 1. fejezetben olyan vehikulumokat vettem vizsgálat alá, amelyeknek verbális összetevője Nagy László, vizuális reprezentációja pedig Kondor Béla műve.

Ez a Samu, ugyanaz a Samu (vö. 1.3.). De a versek alkotója is Kondor Béla. S „költő és festő: egy (...) Kondor működése – vallja Nagy László – kép- és költeményalkotásban valóban azonos ihletettségű, azonos erejű is” (NAGY: 1979a. 154). A magyar irodalomtörténet Kondorra vonatkozó fejezete (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 857-860) mintha nem osztaná a költő-képzőművész véleményét. „Mintha a költő Kondor nem lett volna azonos századunk egyik legmélyebben intellektuális és lelki alkatánál fogva is nyugtalan, zaklatott életű, sok élményű, sok tapasztalatú, mélyre és magasra egyaránt látó, világismerő és világteremtő festőóriásával – írja GYÖRI JÁNOS –, vagy mintha a képíró és a versíró művész az egyik Babits-regény, a *Gólyakalifa* hőséne tudathasadásos, kettős életét élte volna” (GYÖRI: 1987. 271).

Az 1. fejezetben általam alkalmazott kategóriák (‘alárendelő’, ‘mellérendelő’ stb.) itt metaforikus potenciáljuk ellenére is csak részlegesen működnek. Mert a mediális összetevők koegzisztenciája olyan szerves, hogy adott esetben azt is nehéz eldönteni: mi az illusztrált, mi az illusztráló, például *Vallomás* (lásd az 1.2. alatt) vagy *Előszó* (lásd az 1.3. alatt). Az (ap)percipiálható interaktív relációik föllazít(hat)ják részleges autonómiájukat, kétszeres mediális kötöttségüket is, például *Szidalmazás* (lásd az 1.5. alatt). A verbális összetevőt természetesen ki lehet ’nyír’-ni az (össz)képből – munkamódszerként virtuálisan magam is így jártam el. (De a *Szidalmazás* esetében például erre sincs szükség, lásd a 8. ábrát.) Talán nem is verbális és vizuális összetevőből felépített kommunikátumok ezek. Hanem organikus totalitásukban ugyanegy relátumok ugyanegy, részint verbális, részint vizuális, vagy inkább verbo-vizuális vehikulumai.